

РОЗДІЛ 3 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'26

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.18>

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ МОВНА ПОЛІТИКА

THE ASSOCIATIVE FIELD OF THE CONCEPT LANGUAGE POLICY

Анісімова А.І.,

orcid.org/0000-0003-1593-2137

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Сафонова Н.А.,

orcid.org/0000-0002-5980-4658

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Добрушина М.Ю.,

orcid.org/0000-0001-8799-990X

викладач кафедри англійської філології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті йдеться про виявлення рис концепту МОВНА ПОЛІТИКА на лінгвістичному регіональному та на міжнародному рівнях. Розглянута семантична структура поняття МОВНА ПОЛІТИКА і деякі аспекти її впливу на процес розвитку українського суспільства в мультилінгвальному аспекті. Наголошено, що концепт МОВНА ПОЛІТИКА став поширеним феноменом в українському та європейському сучасних суспільствах. Вивчення лінгвістичної ситуації суспільства може вважатися важливим засобом формування здатності вести міжкультурні діалоги. Порівняння особливостей феномену МОВНА ПОЛІТИКА, виявлених у різних країнах завдяки асоціативному експерименту, допомагає виявити їхні національні особливі риси, які сприяють більш глибокому розумінню як іноземної, так і національної мови і культури. Будь-яка лінгвістична система є відкритою й відносно стабільною. Щодо методів та засобів навчання, то вони можуть відрізнятися залежно від концепту для вивчення. У статті даний детальний опис та визначення поняття МОВНА ПОЛІТИКА, яке зафіксоване у документах ЄС, що показують сучасний рівень лінгвістичного розвитку суспільства у відношенні до онлайн експерименту, проведеного у таких країнах, як Україна, Франція, Німеччина, Польща. У статті показані спільні та відмінні особливості польової структури концепту МОВНА ПОЛІТИКА, проведеного у мультилінгвальному соціолінгвістичному оточенні. Проведений асоціативний експеримент виявив спільні і відмінні концептуальні ознаки, що зумовлюється культурно-історичними особливостями формування нації, а також індивідуальними особливостями опитуваних. Представники тієї самої мови і культури можуть мати асоціації із загально прийнятим концептом, що значно відрізняється від носіїв з інших культур. Це може пояснюватися екстралінгвістичними чинниками.

Ключові слова: МОВНА ПОЛІТИКА, концепт, соціолінгвістика, мультилінгвізм, польова структура, асоціативний експеримент.

The article deals with the issues where features of the concept of LANGUAGE POLICY are revealed on both linguistic regional and international levels. It covers the semantic structure of LANGUAGE POLICY and some aspects of its influence on the process of development of Ukrainian society in a multilingual aspect. It is emphasized that LANGUAGE POLICY has become a widespread phenomenon in Ukrainian and European modern societies. Learning a linguistic situation in a society can be considered to be an important means of forming the ability to conduct intercultural dialogues. The comparison of the peculiarities of the phenomenon LANGUAGE POLICY revealed due to the associative experiment in different countries helps to outline their national specific features, which contribute to a deeper understanding of both the foreign and the native language and culture. Any linguistic system is open and fairly stable. As for the methods and learning tools, they can vary depending on the applicable learning concept. The article gives detailed descriptions of definition of the concept LANGUAGE POLICY fixed in references and EU documents that show the contemporary level of the linguistic development of the society in correlation to online experiment done in such countries as Ukraine, France, Germany, Poland. The article shows common and different peculiarities in the field structures of the concept LANGUAGE POLICY done in a multilingual sociolinguistic surroundings. We have found out that representatives of the same language and culture may have associations of generally accepted concept that are significantly different from those of the speakers from other cultures. This is explained by extralinguistic factors.

Key words: LANGUAGE POLICY, concept, sociolinguistics, multilingualism, field structure, associative experiment.

Постановка проблеми. Актуальність пред- ставленого дослідження зумовлена тим, що внаслідок процесу глобалізації відбулися певні зміни у розумінні концепту МОВНА ПОЛІТИКА, зокрема у лінгвістичній картині європейських країн та США. У наш час, коли відкриті кордони, коли зросла можливість мобільності між різними країнами, відбуваються певні зсуви в понятті та значенні концептів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних дослідників приділяли увагу проблемі дослідження та вивчення концепту МОВНА ПОЛІТИКА Т. Ковальова, С. Савойська, дослідженню концепту та поняттю МОВНА ПОЛІТИКА присвячено праці таких зарубіжних учених, як Г. Бандов; М. Гаццола, Ф. Грін; А. Кароли; Е. Баракос, Дж. Унглер. Вітчизняні вчені розглядають концепт МОВНА ПОЛІТИКА крізь призму понятійно-термінологічного осмислення концепту [1, с. 28; 2, с. 105], у той час як зарубіжні вчені акцентують увагу саме на мультилінгвальному аспекті вивчення концепту [3, с. 222; 4, с. 54]. Проблема дослідження концептів, переважно, вивчається із залученням різноманітних гуманітарних наук – соціології, журналістики, лінгвістики, соціолінгвістики. Комплексне дослідження концепту визначається об'єднанням методів аналізу концепту, а саме, у використанні методів лінгвокультурології та лінгвоконцептології.

Вивчення концептів належить до одного з пріоритетних напрямків лінгвістичних досліджень – когнітивної лінгвістики. Мова є сферою пізнання когнітивної лінгвістики – галузі лінгвістичної науки, яка досліджує взаємодію мови та людського мозку, менталітету та когнітивних процесів світосприйняття. А. Вераген стверджує, що ключовим принципом когнітивної лінгвістики є те, що семантика є насамперед когнітивною, а не постає питанням стосунків між мовою та світом [5, с. 51]. Цей принцип особливо проявляється в дослідженні граней смислу та граматичної організації, яка використовує такі поняття, як «перспектива», «суб'єктивність» або «точка зору». Одним з основоположних понять когнітивної науки є поняття категорія і категоризація. Категоризація являє собою головний спосіб додання світу, що сприймається впорядкованого характеру, дозволяє систематизувати спостереження й побачити в ньому схожість одних явищ на противагу відмінності інших [1, с. 18]. Категорія та категоризація передбачають наявність конструалу, як елементу значення всіх мовних висловлювань, через те, що мови надають різні способи категоризації ситуацій, їх учасни-

ків, особливостей та відносин між ними [5, с. 1]. Конструал – це здатність людини уявити та передати одну й ту саму ситуацію різними способами. Світ не відбивається у нашій свідомості, швидше, наше бачення світу побудоване ментально. Пізнання принципово інтерактивне, що впливає із взаємодії зі світом. Суб'єкт сприйняття охоплює деяку грань світу, яка функціонує як об'єкт сприйняття. Роль суб'єкта завжди активна, навіть для сприйняття. Те, як суб'єкт розглядає об'єкт, не визначається виключно природою об'єкта, а залежить від його власної діяльності, відображаючи його можливості, попередню історію та сучасні обставини [4, с. 18].

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення ролі й особливості концепту МОВНА ПОЛІТИКА на сучасному етапі соціолінгвістичного розвитку суспільства в контексті процесів глобалізацій та інтернаціоналізації на прикладів таких країн, як Україна, Франція, Німеччина, Польща, США у лінгвокогнітивному аспекті з урахуванням його мультилінгвальних особливостей.

У даній статті за основу обрано лінгвокогнітивний підхід, з урахуванням деяких практик лінгвокультурного підходу у зв'язку з тим, що нам необхідно виявити спільні закономірності та розбіжності у формуваннях ментальних уявлень. Концепт МОВНА ПОЛІТИКА аналізується саме через призму сприйняття мовцями без їхньої попередньої підготовки та загальнокультурного фону. Семантичну структуру концепту також можна отримати за допомогою носія мови, оскільки система концептів створює картину світу, в котрій відображається те, як людина розуміє світ. Якщо людина має багатий культурний досвід, широкий кругозір, то це напряму знаходить своє відображення в багатстві словникового запасу, і як результат, у більшому обсязі значень слів. Це й пояснює те, що багатство концептів значень слів у всіх людей різне.

Виклад основного матеріалу. Роль асоціативного експерименту в дослідженні семантичної структури концепту має вагомий вплив на аналіз його змісту. Асоціативне поле дозволяє отримати мовний матеріал на основі бачень носіїв певної культури та мови. Сприйняття людьми певних слів-символів (концептів) може значно відрізнитись від їх тлумачних значень, що залежить від багатьох екстралінгвістичних факторів, серед яких найбільший вплив мають політична ситуація та культура. Асоціативний експеримент відіграє важливу роль при реконструкції мовної свідомості, адже він дозволяє максимально наблизитись

до ментального лексикону, вербальної пам'яті та культурних стереотипів певного народу [2, с. 1-2].

Аналіз фактичного матеріалу на основі наукових розвідок та юридичних й політичних документів показує, що концепт МОВНА ПОЛІТИКА є комплексним та складається з ядра й ближньої та дальньої периферії. Ядром концепту МОВНА ПОЛІТИКА виступає лексична одиниця, яка номінує концепт у сучасній англійській мові – МОВНА ПОЛІТИКА. Зону ближньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА становлять такі когнітивні класифікаційні ознаки: *мова та політика, мовне різноманіття, мовні процеси, мовні спільноти*.

До зони дальньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА відносимо когнітивні класифікаційні ознаки, які є як складовими тих когнітивних ознак концепту в зоні ближньої периферії. Так, до когнітивних ознак дальньої периферії зони ближньої периферії *мова та політика* відносяться дванадцять лексичних одиниць: *комплекс правил; комплекс ідей; сукупність законів; право на вивчення, використання, підтримку мов тощо*. Дана зона ознак дальньої периферії є найбільш розповсюдженою. Другою за чисельністю лексичних одиниць є зона дальньої периферії, яку очолює зона ближньої периферії *мовна різноманітність*, куди входять лексичні одиниці: *мовний плюралізм, офіційна мова, корінна релігійна мова, мова меншини*. Дві інших зони ближньої периферії *мовні спільноти* і *мовні процеси* включають у себе по дві лексичні одиниці (*багатомовність, інтегрована Європа та класифікація мовних практик, запланована зміна мови відповідно*), що входять у зону дальньої периферії.

У нашому дослідженні ми звертаємо увагу на вербалізацію лінгвістичного концепту МОВНА ПОЛІТИКА в мові фіксації, і на те, як люди сприймають даний концепт з урахуванням екстралінгвістичних чинників, тобто у мові функціонування. В асоціативному експерименті брали участь резиденти наступних країн: Україна (60), Франція (18), Німеччина (15), Польща (17), США (8). Задачею експерименту була необхідність порівняти, як та які лексичні одиниці актуалізують концепт «МОВНА ПОЛІТИКА» в юридичних та державних документах вищезазначених країн, та як даний концепт об'єктивується у свідомості громадян цих країн.

Оскільки більшість інформантів зазначила в анкеті свою країну – Україна, постає необхідність уточнення лексичних одиниць, які актуалізують концепт МОВНА ПОЛІТИКА на основі юридичних документів України. Так, Конституцією

України статус української мови визнається як єдиний та державний. Можемо зазначити наступні лексичні одиниці, що вербалізують концепта МОВНА ПОЛІТИКА у мові фіксації: *державна мова, офіційна мова, державотворче самовизначення нації, унітарна держава, конституційний лад, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, єдність, національна безпека*.

Мовна політика Франції спрямована на підтримку французької мови. Проаналізувавши мовні закони Франції, можемо визначити лексичні одиниці, що вербалізують концепт МОВНА ПОЛІТИКА на рівні офіційних документів: *Закон Тубона, ідентичність, національна спадщина, мова викладання, мова трудових відносин, Франкофонія, лінгвістичне різноманіття*.

Іншою країною, резиденти якої брали участь в експерименті є Польща. Провівши аналіз мовних законів, що стосуються регламентації мови на території Польщі, можемо зазначити, що лексичними одиницями, що вербалізують концепт МОВНА ПОЛІТИКА є: *права, національна меншина, етнічна меншина, мова, культура, традиції, історична національна спільнота, захист мови*.

Резиденти Німеччини також активно брали участь в он-лайн експерименті. Конституція Німеччини не визначає німецьку мову як єдину офіційну мову Німеччини. Аналізуючи основні положення імплементації та регламентації мовної політики в Німеччині, можемо зазначити лексичні одиниці, що актуалізують концепт МОВНА ПОЛІТИКА: *мова адміністрування, мова суду, національні меншини, захист, підтримка мови, мовне зобов'язання*.

Ефективність використання методики асоціативного експерименту полягає в тому, що ця методика допомагає виявити зміст концепту в когнітивній свідомості носіїв мови та ранкувати за яскравістю ознаки, що утворюють концепт [2, с. 8]. Ядро мовної свідомості включає ті асоціації в асоціативно-вербальній мережі, які мають найбільшу кількість зв'язків, що виділяються на основі принципу частотності.

У ході експерименту визначається, що асоціативне поле у кожного носія мови своє власне, як за складом найменувань, так і по силі зв'язків між ними. Оціночні асоціації, що містять емоційно-оцінну характеристику дослідження концепту, вказують на емоційний компонент, який пов'язаний зі словом-стимулом або особливого ставлення до слова, яке ідентифікується. Отримані реакції допомагають скласти враження про те, які смисли або фрейми яких ситуації належать

до досліджуваних концептів для носіїв культури [2, с.1-2].

У нашому асоціативному експерименті аналіз асоціацій зі словом-стимулом було проведено на основі опитування в мережі Інтернет та усного опитування громадян різних країн.

У першій частині експерименту опитуваним було запропоновано дати власне визначення поняттю мовна політика, визначити, які інституції на погляд опитуваних мають впроваджувати мовну політику та в письмовій або усній формі відповісти декількома (4-7) реакціями на запропоновану лексичну одиницю-стимул.

Аналіз реакцій (R) опитуваних, що зазначили своєю країною Україну, на стимул (S) «мовна політика» показав наступні асоціації: *держава (9), законодавчі акти (закони, законодавство, закон) (8), політика (6), суспільство \.соціум (6), культура (6), правила / установка правил (5), спілкування (5), мова (4), поняття (4), документація (4), державна мова (3), освіта (3), взаємовідносини / відносини (3), квоти (3), заборона (3), школа (2), мультилінгвізм (2), країна (2), ідеологія (2), норми (2), родина\сім'я (2), перемовини (2), рамки / мовні рамки (2), мама (2), мова нацменшин (2), нація (2), історія (2), лінгвістика (2), взаєморозуміння (2), глобалізм (2), ідентичність (2), ділова мова (2), діалект (2), розділення (2), навчання (2), дім, вулиця, вчитель, фінська та канадська двомовність, права людини, література, бар'єр, попит, маніпуляція, субординація, народ тощо.*

Аналіз фактичного матеріалу на базі асоціативного експерименту проведеного серед українців показав, що концепт МОВНА ПОЛІТИКА є доволі комплексним та складається з ядра й периферії (ближньої та дальньої).

Ядром концепту МОВНА ПОЛІТИКА виступає лексична одиниця, яка номінує концепт у сучасній англійській мові – МОВНА ПОЛІТИКА.

Зону ближньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА становлять такі когнітивні класифікаційні ознаки: *держава, законодавчі акти (закони, законодавство, закон), політика, суспільство / соціум, культура, правила / установка правил, спілкування, мова, поняття, документація.*

Що стосується зони дальньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА, сюди ми відносимо когнітивні класифікаційні ознаки (із зони ближньої периферії), які є складовими тих когнітивних ознак концепту МОВНА ПОЛІТИКА, так і менш вживані вербальні асоціації респондентів.

Реакція (R) опитуваних, що зазначили своєю країною Францію, Польщу, Німеччину на стимул

(S) МОВНА ПОЛІТИКА, вербалізується наступними лексичними одиницями: *закон / законодавство (6), мова (6), офіційна мова (5), політика (4), рідна мова (4), регіональна мова (4), історія (3), народ (3), культура (3), лінгва франка, діалект, плюрилінгвізм, лінгвістична культура, нація, права, мова меншин, дискримінація мов, іноземна мова, багатомовність, держава, територія, населення, уряд, парламент, реформа, менталітет, наука, вивчення мови, просування мови.* Тут необхідно зазначити, що серед 58 опитаних 5 респондентів відмовились від експерименту.

Аналіз фактичного матеріалу на базі асоціативного експерименту проведеного серед громадян країн ЄС показав, що концепт МОВНА ПОЛІТИКА є комплексним та складається з ядра й ближньої та дальньої периферії.

Ядром концепту МОВНА ПОЛІТИКА виступає лексична одиниця, яка номінує концепт в сучасній англійській мові – МОВНА ПОЛІТИКА. Зону ближньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА становлять п'ять когнітивних класифікаційних ознак: *закон / законодавство, мова, політика, історія, народ.*

Порівнюючи зони ближньої периферії концепту МОВНА ПОЛІТИКА польових структур, побудованих на основі реакцій на слова-стимули в свідомості у резидентів України та європейських країн, варто відмітити, що спільними словами-ідентифікаторами є *закон, мова та політика.* Вплив екстралінгвістичних чинників зумовив перехід деяких слів-ідентифікаторів (*держава, культура*) з ближньої периферії в українців до дальньої периферії у громадян країн ЄС. Деякі лексичні одиниці, які зазначалися опитаними українцями (*спілкування, правила, поняття, документація*) були відсутні у всіх резидентів ЄС навіть з урахуванням дальньої периферії.

Як вже відмічалось, для більш точного проведення концептуального аналізу були зазначені офіційні визначення поняття МОВНА ПОЛІТИКА. Так як наше дослідження базується саме на людському сприйнятті цього явища, то необхідно зазначити деякі визначення, які були надані респондентами під час проведення анкетування.

Узагальнюючи вищезазначене, можемо поєднати всі лексико-семантичні варіанти (ЛВС) концепту МОВНА ПОЛІТИКА, який може детерминуватися як комплекс законів, положень, принципів та заходів, що впроваджуються державою з метою регулювання та впорядкування мовних питань на території даної держави.

У даному ЛСВ можна виділити наступні слова-ідентифікатори: *комплекс законів, положень,*

принципів та заходів, держава, регулювання та впорядкування, мовні питання.

За визначеннями реакції на стимул - мовна політика, які були надані представниками країн ЄС виділимо наступні семантичні структури концепту **МОВНА ПОЛІТИКА**: діяльність, яку проводить влада країни, спрямована на підтримку та розвиток мов, якими розмовляють у цій державі; заходи та закони, які впроваджує держава щодо розвитку мов, якими розмовляють у даній країні; заходи та нормативні акти держав, організацій та інших суб'єктів, пов'язаних із використанням та розвитком однієї чи декількох мов у зоні їх відповідальності; політика, що проводиться державою або міжнародною організацією стосовно однієї або декількох мов, якими розмовляють на територіях, що знаходяться під її суверенітетом.

Прийнявши до уваги вищезазначені реакції (R) на стимул (S) концепту **МОВНА ПОЛІТИКА**, поєднавши визначення в одне, можемо дати узагальнення визначення концепту **МОВНА ПОЛІТИКА**, яка, за даними нашого експерименту, притаманна резидентам країн ЄС. Мовна політика – це заходи та діяльність, яка проводиться державою або організацією по відношенню до однієї або декількох мов, що знаходяться в межах даної держави або організації, та спрямована на їхню підтримку та розвиток. Наступні слова-ідентифікатори вербалізують концепт **МОВНА ПОЛІТИКА**: *заходи, діяльність, держава, організація, мова, підтримка, розвиток.*

Цікавим при проведенні асоціативного експерименту є те, що реакція (R) на стимул (S) серед українців істотно відрізняється від визначень, які вони надали після самого експерименту. Так, надаючи визначення, респонденти уникали негативних конотацій, хоча серед реакцій (R) такі були присутні майже у кожній другій відповіді на стимул (S).

Узагальнивши два визначення, даними резидентами України та ЄС, можемо зазначити, що у своїй більшості, українці зазначають такі поняття як *мовна проблема, мовне питання*, та вживають переважно *мова народу* в однині. Це пояснюється тим, що в Україні є лише одна дер-

жавна мова та всі положення та закони спрямовані на розвиток української як єдиної мови України.

Висновки. Концепт **МОВНА ПОЛІТИКА** яскраво виражений саме в політичному та юридичному дискурсах. Даний термін повсякчас вживається політиками, політологами та можновладцями.

Щодо відмов відповідати на питання анкети серед громадян України, то відмов також була велика кількість, але вже з інших причин. Так, через мовну ситуацію в Україні, більше ніж половина опитаних з насторогою відповідала на поставлені питання, тому доводилось пояснювати, що це винятково лінгвістичний концепт, і з політикою, що проводиться в Україні не пов'язаний. Варто відмітити, що серед українців відмов у відсотковому відношенні було значно менше (5%). Це зумовлено тим, що на сьогоднішній день дане питання є надзвичайно актуальним та наріжним у нашій країні.

Проведений асоціативний експеримент виявив як спільне, так і відмінні концептуальні ознаки, що зумовлюється культурно-історичними особливостями формування та розвитку нації, а також індивідуальними особливостями опитуваних, їх власним життєвим досвідом.

Під час аналізу отриманих асоціацій було відмічено сильний вплив екстралінгвістичних факторів: культурно-історичні чинники, геополітична ситуація в регіоні, соціально-приватні характеристики опитуваного на формування смислової структури концепту. Так, ми визначили, що носії однієї мови та культури можуть мати такі асоціації загальноприйнятого концепту, які значно відрізняються від асоціації в носіїв інших культур. Це пояснюється багатьма екстралінгвістичними чинниками, серед яких найбільш впливовими є інформованість людей певними явищами та особливості геополітичного устрою. Відмінність асоціації на слово-стимул у представників різних країн залежить від належності до національної культури.

У перспективу подальшого дослідження входить залучення представників інших країн до асоціативного експерименту та вивчення концепту, який вербалізується в мові фіксації тих країн.

СПОСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боярская, Е.Л.: Категоризация как базовая когнитивная процедура. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта, 2011, 2, 18–28.
2. Палеева, Е.В.: Концептуальный анализ как метод лингвистических исследований. *Теория языка и межкультурная коммуникация*. Курск, 2010, 2(8).
3. Adler, A.: Languages and language policies in Germany. In: National language institutions and national languages. Contributions to the EFNIL Conference 2017 in Mannheim. Budapest, 2018, 221-242.
4. Langacker, R.W.: Linguistic Construal and Conceptual Analysis. University of California, San Diego, 2016.
5. Verhagen, A.: Construal and Perspectivization. In: The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics, 2010.